

EL PAISATGE COM ARXIU

EXPOSICIÓ COMMEMORATIVA DEL 245è ANIVERSARI DE LA INDEPENDÈNCIA DE SANT JOAN D'ALACANT I EL 1r CENTENARI DE L'AVINGUDA LA RAMBLA

Organitzada per la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Sant Joan d'Alacant

Comissariat: Arxiu Municipal de Sant Joan d'Alacant

Lloc: Sala d'exposicions de l'Arxiu Municipal. Edifici Arxiu i Biblioteca Amelia Asensi Bevià, Av. Rambla de la Llibertat, 22, Sant Joan d'Alacant

Inauguració: 9 d'octubre de 2024

Reserva per a visites de grup: archivo@santjoandalacant.es

Copyright texts: Arxiu Municipal de Sant Joan d'Alacant i autors i autores citats.

L'activitat agrícola -amb les séquies i braçals- i la ramaderia -amb els seus corriols- van marcar el curs de carrers i camins fins no fa tant de temps. També les carreteres van creuar el terme dibuixant cruïlles i comunicacions que han estat clau per a entendre el sentit dels nostres mapes. Així mateix, l'orografia i el clima -amb la pertinaç sequera- units als miracles, la tradició popular i l'economia, van ser factors decisius per a fixar les fites que delimiten el nostre amollonament. Finalment, en temps recents, el creixement del centre històric i la urbanització de les partides rurals han acabat per dibuixar un paisatge que en poc s'assembla al de fa anys.

Amb motiu de la commemoració de la **independència de Sant Joan i Benimagrell** -a la fi del segle XVIII- i dels primers eixamples de la nostra vila -simbolitzats a la **urbanització de l'avinguda La Rambla** fa ara cent anys- aquesta exposició documental pretén reflexionar sobre com i qui ha configurat el nostre territori al llarg del temps i quins usos li hem donat al paisatge heretat.

Texts de sala

“Entendemos que el paisaje es la síntesis del territorio basada en la vida y el trabajo que a lo largo del tiempo se ha acumulado sobre un espacio. En este sentido cualquier intervención sobre el mismo [...] significa una destrucción similar a la que acaecería por ejemplo con un incendio en cualquier archivo histórico”

Prada, Esther. *El paisaje como archivo del territorio*, 2004

“Los paisajes [...] son sobre todo individuos geográficos intransferibles. Por eso cada paisaje perdido significa la desaparición de una realidad arraigada y concreta”

Martínez de Pisón, Eduardo. *Saber ver el paisaje*, 2010

“nuestro territorio, ese paisaje cotidiano que tendemos a banalizar, no es un lugar neutro, sino que se trata de una construcción cultural, y como tal está cargada de narrativas y valores que repercuten directamente en nuestra forma de ver y entender el contexto urbano, así como nuestra manera de habitarlo tanto en los espacios públicos como en aquellos en los que se desarrolla nuestra intimidad cotidiana”

Martins Orozco, Beatriz, i Riquelme García, Yolanda. *La tierra bajo mis pies. Caminar como herramienta de aprendizaje*. València, 2021, p.205

“¿Cuáles son los espacios más significativos a nivel personal y colectivo? ¿Cómo afectan a la configuración identitaria, el género o el estado emocional de los individuos? ¿Qué impacto tienen en el favorecimiento de la estabilidad particular y la vida comunitaria? ¿Cómo podemos construir lugares que respondan a las necesidades reales de los ciudadanos y adaptarlos cuando no nos sirven?”

Ubieto, Nerea. *Espacios y vulnerabilidad*. Museo de Teruel. 2024, p. 5

“una població que treballava i vivia de la terra i que portava eixos sobrenoms de plantes, d'eines, de fruites i d'hisendes que composaven l'Horta en una extensió d'unes trenta mil tafalles, que es reguen amb l'aigua del Pantà de Tibi, del Canal de Regs de Llevant i del Canal de Zaricejo o de l'Horta.”

Buades Ripoll, Isidro. *Malnoms de l'Horta*, 2007, p. 10

On està Sant Joan d'Alacant?

Com i qui ha configurat el nostre territori al llarg del temps?

Quins usos li hem donat al paisatge i de quina manera el percebem?

Aquestes i altres preguntes, sobre la manera en què el territori ha determinat la nostra història i com hem disposat d'ell, són les que pretén posar en relleu aquesta exposició. A través de documents, mapes, plànols, relats i records, intentarem oferir una selecció de fonts –nostres i d'altres arxius-, que ens aproximem a l'esdevenir històric del paisatge que ha arribat fins als nostres dies.

De quantes maneres es pot habitar un paisatge?

Documents i texts exposats:

Mapa topogràfic del terme municipal, 1980 ca. AMSJA P/ROLLO/7-1 [Imatge 00]

Mapa de rutes pels camins històrics. Regidoria de Medi Ambient, Associació Camins i Associació Cultural Lloixa, 2010. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 913/AYU/gui [Imatge 01]

Mapa de Passeig per l'Horta. Associació Lloixa, 1986. AMSJA 1/C-1801-23 [Imatge 02]

Relació de basses i pous de l'Horta. Fons Isidro Buades Ripoll, 1970ca. AMSJA 1/C-1797-2 [Imatge 03]

Portades dels llibres *Malnoms de l'Horta* i *Cuentos de la Huerta*, de Buades Ripoll, Isidre. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatges 04 i 05]

Portada del llibre *Toponimia rural de Sant Joan d'Alacant*, de Bermejo Escuder, Mª Dolores; Forner Novella, Laura; Montserrat Buendía, Sandra. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge 06]

Portada i mapa de séquies a Sant Joan d'Alacant. Sala Ivorra, X. i Pérez Aracil, T. *El reg a Sant Joan. Font i eix d'un poble*. Sant Joan d'Alacant, 1999. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 631/SAL/reg [Imatges 07 i 08]

Mapa de les primeres Penyes de les festes del *Cristo de la Paz*, 1983. AMSJA. AMSJA 1/C-1021-6-14 [Imatge 09]

Fotografia de processó en les festes del Cristo de la Paz de 1974, Adolfo Castillo. AMSJA 1/C-1953-3 [Imatge 19]

Mapa de la processó de Diumenge de Rams, 2013. Junta de Confraries. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge 10]

Portada del llibre *Crónica de un pueblo: retratos de la memoria de Sant Joan*, de Caturla Ordóñez, José Manuel i Martínez Ruiz, Fernando. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge 11]

Portada del llibre *Citas con la Huerta de Alicante desde Sant Joan*, de Quiles López, Verónica i Beltrà Torregrosa, David. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge 12]

Fullet i mapa dels nius d'oroneta cuablanca. Campanya de la regidoria de Medi Ambient, 2017. AMSJA 1/C-2004-22 [Imatges 13.1 i 13.2]

Mapa de la campanya Caminant al col·le, 2008, Participació Ciutadana. PARTICIPACIÓ CIUTADANA [Imatge 14]

“San Juan de Alicante tiene una buena playa, y por sus alrededores las viviendas rurales se adaptan al aspecto y a la función del chalet estival. En San Juan damos la espalda al Mediterráneo y nos metemos tierra adentro, por otra carretera, la que desciende de Játiva y Alcoy.”

Fragment de: Fuster, Joan. *Guías de España. El País Valenciano*, Barcelona, 1962, p. 424. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 91/FUS/pai

Postal de 1978 amb el lema “Playas, sol”, Comercial VIPA. AMSJA F/003-32//5 [Imatge 15]

Croquis d'una excursió en plena Guerra Civil. José Sala Sellers, 1937. AMSJA 1/C-1716-9 [Imatge 16]

Portada llibre *Callejero biográfico de Sant Joan d'Alacant*, de Campello Quereda, Alfredo. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge 17]

Portada del llibre *Las quintas recreo de Sant Joan d'Alacant (ss. XVIII-XIX). Una visión desde la Arqueología postclásica*, de Riquelme Quiñonero, Mª Teresa. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge 18]

Época íbero-romana

El poblament de les terres que formen el terme de Sant Joan d'Alacant és conegut des d'època antiga. En troballes fortuïtes i excavacions arqueològiques s'han pogut documentar restes materials de les cultures ibera i romana. No en va, la via Dianium, un ramal de la Via Augusta, travessava els nostres camps i, la proximitat amb els jaciments de la Illeta dels Banyets i la ciutat de Lucentum –dins la seua condoma estaven les nostres terres-, va afavorir l'assentament de viles i l'explotació de terres de cultiu.

Quines noves troballes apareixeran en el nostre sòl?

Documents i texts exposats:

Mapa de les troballes arqueològiques documentades d'època antiga a Sant Joan d'Alacant

Punt 01. Figures de terracota, la primera trobada en carrer Major, cantonada amb Manuel Baeza [Imatges 20 i 21]

“un vecino de Sant Joan descubrió un murete de mampostería a 3 m. de profundidad sobre la rasante mientras que se excavaba la cimentación del actual edificio. En este murete [...] se encontraba una especie de nicho y en él una figurilla que identificó como una posible virgen. Al estirar de ella para intentar sacarla le quebró las piernas y la cabeza”

García Colomina, H. Memòria arqueològica, 2019

Segona figureta (sedent) trobada al carrer Major nº 72, hort posterior [Imatges 22 i 23]

“otra estatuilla de terracota de factura greco-íbera fue hallada en el huerto o “roalet” de la parte posterior de la vivienda. Tras hablar con los propietarios de la vivienda, estos afirman que del huerto extraían enormes bloques de piedra y que existía una conducción de agua antigua anulada y soterrada”

García Colomina, H. Memòria arqueològica, 2020, AMSJA. Imatges facilitades per ARQUEOINVENTARIO S.L.

Article aparegut en Revista Lloixa nº 48, 1985. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge 24]

Punt 02. Jaciment La Coix.

“El Yacimiento arqueológico de la Coix, supone el único yacimiento arqueológico del que se tiene constancia, localizado en superficie, en la población de Sant Joan d'Alacant. A priori, por sus dimensiones, no podemos hablar de un poblado, sino más bien, ante un punto de control del territorio, ya que, controla visualmente la Huerta de Alicante”

García Colomina, H. Memòria arqueològica Villa Flora, p. 61, 2019. AMSJA

Restes de ceràmiques trobades en el jaciment de La Coix: tipus lebes i tinajilla pintada amb bandes en ocre amb cronologia dels segles IV a I a. C.

Dibuixos de la tipologia de Mata i Bonet en *Estudis d'arqueologia ibèrica i romana: homenatge a Enrique Pla Ballester*, Diputació Provincial de València, 1992 [Imatges 25 i 26]

Sense punt. Vía Dianium

La via Dianium és un ramal de la Via Augusta que connectava les poblacions costaneres des d'Albalat de la Ribera fins a Alacant. Segurament aprofitava el traçat d'un camí anterior. A Sant Joan existeixen dues hipòtesis per al seu traçat i ambdues conflueixen en el Camí Reial de La Vila.

Mapa del Pla director de recuperació de la Via Augusta. Generalitat Valenciana.
www.mediambient.gva.es [Imatge 27]

Punt 04. Moneda romana. Denari aparegut en superfície, prop de la CN 332. AMSJA [Imatges 28 i 29]

Punt 12. Moneda trobada llaurant en finca El Mato, col·lecció privada de Sant Joan d'Alacant. [Imatges 30 i 31]

Sense punt. Moneda de Constancio Cloro, S. IV d. C. Col·lecció privada de Sant Joan d'Alacant. [Imatge 32]

Sense punt. Monedes romanes trobades a Sant Joan d'Alacant. SALA PÉREZ, M. *Crónica de San Juan de Alicante*, 1924, AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge 33]

Autors com ara Montesinos, Fra José Esplugues, Manuel Sala Pérez, Manuel Sánchez Buades i Federico Sala Seva citen troballes de làpides amb inscripcions epigràfiques d'època romana i paleocristiana trobades en obres de l'Església parroquial i junt a l'ermita de Benimagrell.

Punt 09. Església Parroquial de Sant Joan Baptista

En 1771, troben en un pou tres pedres romanes amb inscripcions que van ser dipositades a l'Església Parroquial. [Imatges 34, 35 i 36]

Punt 10. Ermita de Sant Roc

En 1735, en unes obres al costat de l'ermita de Sant Roc, el mestre d'obres Sebastián Arenas va trobar medalles de plata i metall, pedres i inscripcions romanes que van ser lliurades al bisbe d'Oriola.

Imatges de Sala Pérez, M. *Crónica de San Juan de Alicante*, 1924. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR
[Imatges 37 i 38]

Punt 11. Carrer Sant Josep

Va ser trobat aquest ritual religiós, possiblement relacionat amb la fertilitat o purificació dels camps, denominat "lustratio agri" on el propietari d'un terreny sacrificava un animal lactant. Les restes es podien datar entorn dels segles VI i VII d. C., el que ens contextualitza el jaciment a la província de Spania pertanyent a l'Imperi Romà d'Orient.

Contenia restes d'àmfores, ossos de xai –entre ells hi havia tabes-, un caragol, una fitxa de joc de taula, ceràmica comuna, restes d'una gerreta de fang, pedra de sílex i fragments metàl·lics d'un clau, un ganivet de ferro i escòria de plom amb plata i marques de talls.

García Colomina, H., Memòria arqueològica carrer Sant Josep/Mosén Pedro Mena. AMSJA

[Imatge 39]

Època medieval, l’Horta de dalt i l’Horta de Baix

Topònims com Beniali, Benimagrell, Benitia o Alfadramí, entre altres d'origen musulmà, han arribat fins als nostres dies vinculats al sistema de regadiu i de distribució de la terra. La conquesta cristiana de Madina Laqant –Alacant-, en 1247, va trobar una gran riquesa agrícola en l'horta tradicional o *alfoz*. Les alqueries que conformaven aquest paisatge eren petites finques o agrupacions de cases lligades a l'explotació de la terra i estaven unides entre si per camins que, en alguns casos, encara podem recórrer. Sabies que la séquia del Gualeró és una obra del segle XIV que encara podem veure i continua configurant el nostre paisatge?

Segle IX.

Trobada de dues inhumacions d'època islàmica en un solar del carrer Capità Martí, pertanyent a l'antiga partida de Beniali, acompanyats de restes d'una copa de vidre, una olla de fang i una gerra que es poden datar entre el segle IX i l'XI.

Es podria tractar d'una necròpoli o maqbara vinculada a una alqueria?

“Además, apareció un candil de barro del siglo X en la esquina de calle Mercado con Ordana”

Ortega Pérez, J.R., Memòria arqueològica, 1993. AMSJA 1/C-1983-2 [Imatge 41]

Butlletí de l’A.C. Lloixa nº 50 1986. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge 40]

Notícia apareguda en la premsa relativa a la trobada en zona de carrer Capità Martí. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR-REPOSITORIO DE PRENSA LOCAL [Imatge 42]

1250 ca.

Cultius fonamentals d'època islàmica són el raïm per a producció de panses i l'espart, la qual cosa ens remet a l'origen del nom Benimagrell o Banü Magrel –fills de Magrel-. Segons el biògraf medieval valencià Ibn al-Abbar, un home conegut com Sa’id Ibn Magrel, de la família Al-Hassar –que significa espartero o comerciant d'espart- va ser home culte i ric i posseïa terres en aquesta alqueria en la segona meitat del segle XIII

Segon Quiles López, V. i Beltrà Torregrosa, D. *Citas con la Huerta de Alicante desde Sant Joan, Sant Joan d’Alacant*, 2021, p.34-35. Segons estudis de Mikel de Epalza. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR

Imatge d'un grup de musulmans. Cantiges d'Alfons X el Savi. Patrimonio Nacional, Real Monasterio de San Lorenzo de El Escorial [Imatge 43]

1250 ca / 1300

Al carrer Comandant Seva núm. 20 es van trobar restes de plats i escudelles pintats, així com un llum d'oli de cassola, de ceràmica vidriada en melat, datat entre els segles XIII i XIV. A més, va aparèixer pisa pintada en blau del segle XIV-XV.

Valero Climent, A. i López Serrano, D. Memòria arqueològica, 2020, AMSJA. Imatge facilitada per ESTRATS Treballs d'arqueologia S.L. [Imatge: 44]

1264. Jaume I

“El ya rey Alfonso X el Sabio se vio obligado a pedir ayuda a su suegro el rey Conquistador quien, en el otoño de 1264, se presentó con sus huestes, ante Alicante, viéndose precisado a talar y destruir toda l’Horta d’Alacant”

Sánchez Buades i Sala Seva, *Resumen histórico de la villa de San Juan*, 1978, p.30. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 94/SAN/res

Imatge del rei Jaume I a les Cantiges d'Alfons X el Savi. Patrimonio Nacional, Real Monasterio de San Lorenzo de El Escorial [Imatge 45]

1315. El document més antic sobre Sant Joan i Benimagrell

El dia 11 de setembre de 1315 Mahomet Alcantre va trobar el cadàver de Cilim Mahomadell, amb una ferida d'espasa o ganivet en el coll, en l'alqueria de Canyelles o Benifageig. El cos va ser traslladat pel Justícia enfront de l'església de Sant Joan i allí, en presència del batlle i els testimonis, es van iniciar els interrogatoris. El motiu del crim tal vegada fos un deute de 12 sous. Després de ser sotmès a tortura, Tammem Varassaat va confessar ser l'autor del crim, i va ser condemnat juntament amb Mahomet Abotix, Ac dica i el cristià Pere Andreu com a coautors.

D'aquest document extraïem dades molt curioses sobre el territori de Sant Joan ja que esmenta llocs com les alqueries de Canyelles o Benifageig, Louxa o Loixa, Beniali, Beninagruix o Benmagrux, Barrani, Benimocren o el propi nucli de Sant Joan on hi havia ja una església i estava la taverna –i prostíbul- de Berenguer Llop i les cases d'En Farigola.

Entre els cultius i producció de la terra cita el vi, les figues, el pa, la carn i els ous –que menjaven fregits o en truita amb ceba- i parla d'una recepta anomenada “fava fresca” que consistia en faves pelades i esmicolades.

Segons Ferrer i Mallol, M. T., “Un procés per homicidi entre sarraïns de l’horta d’Alacant (1315)” en revista *Sharq Al-Andalus*, 7, 1990, pp. 135-150. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 94/FER/pro

Fulls inicial i final del document de 1315 conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. ACA CANCELLERIA Procesos en folio, legajo 6/8 (OLIM 34) [Imatges 46.1 i 46.2]

1377.

La construcció en 1377 de la séquia del Gualeró –del català gola- va suposar un impuls a la producció agrícola de les nostres terres, i es va crear una distinció entre la zona d'origen clarament islàmic, l'Horta de Dalt, i les noves terres regades, l'Horta de Baix. Segons l'historiador del segle XII Al-Idrisi, els camps donaven “fruites, llegums, figues i raïm” al que caldria afegir arbres de poc reg com a garrofers, oliveres i ametllers en un paisatge de “secà regat” o millorat.

Segons Gutiérrez Lloret, S. “La huerta y el alfoz” en *Historia de la ciudad de Alicante*, 1990.
AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 94/GUT/hue

“En 1376 algunos habitantes de la villa de Alacant suplican al Rey que autorice la construcción de un azud y una acequia que el Infante D. Fernando había ordenado [...] el documento describe perfectamente el trazado de una acequia, que partiendo del azud proyectado, atraviesa el partidor de Benitía para llegar, cruzando diversas propiedades, en su mayoría plantadas de viña, a la acequia Mayor, bordeando el ‘Molí del Senyor Rey’”

Cabezuelo Pliego, J.V. i Gutiérrez Lloret, S. “La huerta de Alicante tras la guerra de los dos Pedros: acerca de la construcción del assut nou en 1377” en *Anales de la Universidad de Alicante*, 8, 1990-1991. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 94/CAB/hue

“En nom de Deu sia e de madona Sancta Maria, comença a livelar en Juhan Garcia, vehí de Xàtiva e mestre de la dita hobra, dilluns, a XV diez de juny, de l'any damunt scrit mil CCC LXXVII, ço és saber **lo açut / nou** del qual és comissari lo noble mossén En Nicolau de Pròxida, cavaller e conceller del senyor rey e governador en partida de regne de València deçà Xexona, lo qual livell és e va per la manera deiús següent:”

“fins al **molí del rey** de part daval e tro la cèquia, fa afondar VI o VII palms, e tots los dits lochs d'aquí amunt són tots fitats / a dóna en la **cèquia major** de loch en loch, e passa daval lo dit molí, e passa per un bancal del Franquet, e dona en la cèquia”

Segons transcripció de Cabezuelo Pliego, J.V. i Gutiérrez Lloret, S. op. cit.

Pergamí de la construcció del Gualeró. Arxiu Històric Municipal d'Alacant. AMA Pergamí nº 12
[Imatges 48.1 i 48.2]

Vistes de la séquia del Gualeró en l'actualitat. Fotos AMSJA [Imatges 49 i 50]

“[CXVII] De la cequia de Loria y altres que no se pone planta, pena 60 sous.

[Limpieza acequia] Item, mes ordena lo magnifich Consell, per levar alguns dans ques poden seguir a causa de les avengudes grans, que moltes vegades tenen en la cequia de l'Orta, que ninguna persona no sia gosada de tenir planta en la sequia del Consell, ço es, en Muchamel, y en Sent Juan, y en Benimagrell, ni en tota la sequia se Scorrent, en pena de sexanta sous per quantes vegades y serán atrobats”

Cabanes Català, Mª L., *El “Llibre del Mustaçaf” de la ciudad de Alicante*. Alicante, 1989, p.159. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 94/CAB/lli [Imatge 51]

La ciutat de Lloixa

El lloc que els historiadors locals han anomenat “ciutat de Lloixa” en la partida del mateix nom, ha donat peu a diverses especulacions sobre el seu origen i abast. Segons el *Resumen histórico de la Villa* allí va haver-hi un “continuo hallazgo de restos humanos, así como de cerámicas y otros objetos de claro origen medieval, en excavaciones practicadas, algunas muy recientes, para la construcción de edificaciones, o roturación de terrenos.”

Sánchez Buades i Sala Seva. *Resumen histórico de la Villa*, 1978, p. 37. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 94/SAN/res

Imatge d'una àmfora trobada en la zona de Lloixa, foto de *Resumen histórico*, op. cit. [Imatge 52]

1400 ca.

En el núm. 45 de Benimagrell van ser trobats restes de tres humans i material ceràmic, sobretot ceràmica vidriada en verd i manganès, blau sobre blanc i òxid de ferro i manganès, amb dates del segle XIV-XV.

Pérez Median, T. i López Serrano, D. Informe arqueológico, 2006. AMSJA 1/C-1983-3

Imatge de vora de gerra trobada en Benimagrell núm. 45 [Imatge 53]

Plànol del terme municipal en el segle XIV, segons Ramón Martínez, F. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge 54]

1489. La Santa Faz

La relíquia de la Santa Faç, portada des de Roma per Mossèn Pedro Mena després de la defunció del Papa Sixt IV en 1484, ha estat crucial per a la nostra història, no sols en l'àmbit devocional, sinó també per a la configuració del terme municipal. No en va, el monestir on es venera, constitueix punt d'amollonament entre Sant Joan i les terres de la ciutat d'Alacant. En aquest lloc va succeir el miracle de la llàgrima el dia 17 de març de 1489, en ser portada la imatge en rogativa *pro pluvia* a l'església de Los Ángeles.

Imatge del reliquiari de la Santa Faç. Fons Família Mira. AMSJA F/001-67 [Imatge 55]

Portada del llibre *La villa de San Juan y la Santa Faz*, de Sala Seva, Federico. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 27/SAL/vil [IMAGEN 56]

Vista del monestir a la fi del segle XIX. Donació Isidro Buades Ripoll. AMSJA F/004-424 [Imatge 57]

1490. El Rei Ferran el catòlic concedeix títol de Ciutat a Alacant

“Los primeros ensayos de independencia administrativa fueron tan fugaces que casi no llegó a dibujarse la personalidad del Municipio [...] a últimos de la Edad Media San Juan y Benimagrell, que habían logrado formar un solo y exclusivo cuerpo administrativo, se reintegraron a su primitivo estado después de un escaso florecimiento de unos 40 años de vida municipal”

Sala Pérez, M. *Crónica de San Juan de Alicante*, 1924, p.32. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR

Vista del Benacantil en *Crònica d'Alacant* de Viravens. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 946/VIR/cro [Imatge 58]

1498. Segons els censos antics sobre Sant Joan d'Alacant el núm. de cases/veïns* era de 50, i el núm. d'habitants 200. Font: Crespo Giner, 1979 / Gaspar Escolano

*la consideració de veí era sol per al cap de família.

EDAT MODERNA

L'Edat Moderna, entre els segles XVI i XVIII, serà el moment de configuració del terme municipal de Sant Joan d'Alacant. La prosperitat de les nostres terres i el creixement de la població, malgrat els atacs dels pirates barbarescos –del record dels quals són testimonis les torres de l'Horta-, donaran els seus fruits en l'obtenció del títol d'Universitat de Sant Joan i Benimagrell, amb el primer amollonament. No obstant això, els costos de la construcció del Pantà de Tibi farien que tornéssim a la protecció d'Alacant per a, a la fi del XVIII, obtenir la definitiva segregació i independència en 1 de juny de 1779.

Documents, imatges i textos exposats:

Plànol del terme en el Segle XVI. Ramón Martínez, F. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge 59.1]

Mapa del Regne de València, 1584. ARV/S/Sig. [Imatge 59.2]

1530.

[La Fira d'Alacant –creada per privilegi del Rei Jaume II en 1296- va passar] “a celebrarse en el Monasterio de la Santa Faz y en los aledaños de San Nicolás, para dar servicio a las gentes de la Ciudad y a los cercanos caseríos de San Juan, Muchamiel y demás partidas de la Huerta”

Cutillas Bernal, Enrique. *La Feria de Alicante (1296-1804)*, 1997, p. 652. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 94/CUT/fer

Vista del monestir de Santa Faç en *Crònica d'Alacant*, de Viravens. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 946/VIR/cro [Imatge 60]

1535. Segons els censos antics sobre Sant Joan d'Alacant el núm. de cases/veïns era de 90, i el núm. d'habitants 405. Font: Ramón Martínez, F. Morabetí 1535

Fulla del Morabetí de 1535 on es llegeix “Sent Johan” i Benimagrell. ARV [Imatge 61]

[1538-1554]

Sant Joan i Benimagrell a l'Atles de El Escorial. Detall. Dibuixat per Alonso de Santa Cruz. Biblioteca del Reial Monestir de El Escorial, *Manuscrits*, K-1 [VTRINA 01]

1550

Les torres, construïdes en alguns casos sobre restes d'assentaments islàmics i fins i tot romans -el que demostra certa continuïtat en la configuració del paisatge-, són un dels elements configuradors de l'Horta i estan catalogades com a Béns d'Interès Cultural.

“En 24 de mayo de 1550, con 27 bajeles, saliendo en tierra, formado su escuadrón fue a San Juan, cuyos vecinos, siendo avisados, aunque tarde, con la mayor diligencia que pudieron se recogieron en las torres que había, la mayor parte acudió a la que había en la partida de Maimona que es al cabo del lugar, que pocos años hace que cayó de vieja, los moros saquearon muchas casas, lleváronse tres personas, uno de ellos fue el maestro de escuela, que por negligente en calzarse las botas, fue cautivo.”

Bendicho, V. *Crónica de la Muy Ilustre, Noble y Leal Ciudad de Alicante*, 1640, capítulo XIII, p. 790. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 94/BEN/chr

Portada del llibre *Les torres de defensa de l'Horta d'Alacant*, Sant Joan d'Alacant, 2005, de Ramón Martínez, Francisco. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge 62]

1550. Segons els censos antics sobre Sant Joan d'Alacant el núm. de cases/veïns era de 230, i el núm. d'habitants 1.035. Font: Crespo Giner, 1979 / Boronat i Barrachina

1578

Proposta de reconstrucció de l'Assut de Sant Joan, d'on deriven les aigües a la séquia del Gualeró. L'obra es va realitzar entre 1631-1633, havent de ser reparada per danys de fortes avingudes d'aigua en 1635 i en 1793, constant que es repetirà fins al segle XX, quan l'assut va deixar de prestar servei.

Vista de l'Assut de Sant Joan o Asut Nou, any 1980ca. Joe Balaguer. AMSJA F/005-195 [Imatge 63]

L'Assut en 1864 segons l'Atles de Aymard, plànol VIII [Imatge 64]

1580-1598. El pantà de Tibi

Construït entre l'estret format per les muntanyes Mos del Bou i La Cresta, en terme de Tibi, en el llit del riu Verd o Cabanes, és obra inicial de l'enginyer hidràulic Juanello Turriano, amb plànols revisats per l'arquitecte Joan d'Herrera. La primera pedra es va col·locar l'1 d'agost de 1580. L'obra va ser continuada per Cristóbal Antonelli en 1590 fins a la seua finalització en 1594. Després de la seua construcció el sistema de tandes de reg i possessió dels drets de l'aigua va variar amb el *atafullament* de 1598.

Vista del pantà de Tibi en *Crònica de Viravens*. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 946/VIR/cro
[Imatge 65]

Plànols de Cristóbal Antonelli de 1593, Fons Comtes de Cirat en Arxiu de la Diputació Provincial de Castelló. ADPCS-P-13-03-022 y 024 [Imatges 66 i 67]

Quadre de braçals de reg de l'Horta d'Alacant

(1377)	Atafullament de 1598	Cronista Bendicho en 1640	Reglament 1849**
Alfaç (?)	Alfaz	Alfas	Alfaç
Conxell	Concell	Concell	Benesiu
Benitia (?)	Alxucer	--- / Benitía (?)	Benitia
Albercoquer (?)	Albercoquer	Albercoquer	Albercoquer
Torre (?)	Torre	Torre	Torre o Carnisseria
---	Salt	Salt	Salt
---	Canelles/Canelló/Canilles	Cañelles y el Racó/Canelles y el Racó	Lloixa o Racó de Giner
---	Rincón	---	---
Alfadramí	Alfadramí	Alfadramí/Alfadrán	Maimona o Beniali
---	Moleta	Moleta y Pous	Moleta y Pous
Sant Joan o Passió (?)	Sant Joan*	---	Canyaret o Minyana

* Prolongació a Sant Joan de la Séquia Major (?)

** A més, braçals de Pérez, Sant Roc, Capiscol, La Passió, Canicia i Ruiz i Basseta

Segons Gutiérrez Lloret, S. *La huerta y el alfoz*, 1990, p.156 i Sala Ivorra, X. i Pérez Aracil, T. *El reg a Sant Joan. Font i eix d'un poble*. Sant Joan d'Alacant, 1999, p. 29

Traça de Pere Esquerdo de l'Horta d'Alacant en 1593, Fons Comtes de Cirat, Arxiu Diputació de Castelló. ADPCS [Imatge 68]

1593

La prosperitat de Sant Joan a la fi del segle XVI va portar a l'obtenció del títol d'Universitat i a la primera independència real respecte d'Alacant. Es va realitzar l'amollonament del terme que, en opinió de Mª Carmen Dueñas, coincidia pràcticament amb l'actual, és a dir, sense accés a la mar. La independència seria efímera, perquè en 1614 es va sol·licitar tornar a la jurisdicció d'Alacant, entre altres motius per la incapacitat de fer front als costos del Pantà.

Privilegi d'erecció en Universitat del lloc de Sant Joan i Benimagrell en 1593. Arxiu Històric Municipal d'Alacant. AMA Armario 5, Libro 49. [Imatges 69.1 i 69.2]

Retrat del rei Felip II per Sofonisba Anguissola. Museu Nacional del Prado [Imatge 70]

1596 Primer amollonament del terme municipal [VITRINA 01]

Aquesta vitrina plasma l'amollonament de 1596, primera delimitació del terme municipal de Sant Joan i Benimagrell que, segons la historiadora M.ª Carmen Dueñas, dibuixava uns límits molt similars als actuals. Aquestes fites van ser revisades en 1746, amb algunes variacions, que ofereixen, no obstant això, detalls més precisos de la ubicació de cada fita.

El síndic de la ciutat d'Alacant contra les universitats de Sant Joan i Benimagrell sobre "mollonació", 1596. Arxiu del Regne de València, Processos Real Audiència 918-S. [Imatges 71A, B, C, D i E]

1619

“Este año 1619 en octubre, tomó posesión la ciudad de Alicante del lugar de San Juan, constituyéndola su calle, el cual, aunque tenía privilegio de universidad, por justos respetos lo renunció”

Bendicho, V. *Crónica de la Muy Ilustre, Noble y Leal Ciudad de Alicante*, 1640, cap. XXIII, p.859. AMA [Imatge 72]

1640

“Peras, albaricoques, higos, ciruelas, manzanas, membrillos, cerezas, granadas, viñas para pasas y vinos moscatel y malvasía. También moreras para la extracción de seda. Almendros, para el turrón y el pan de higo; olivos para el aceite. Hortalizas y granos en abundancia”

Segons Bendicho, V. *Crónica de la Muy Ilustre, Noble y Leal Ciudad de Alicante*, 1640, cap. XV. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 94/BEN/chr

Plànol de l'Horta d'Alacant. Arxiu del Regne de València. Mapas y planos nº 6 [Imatge 73]

1646. Segons els censos antics sobre Sant Joan d'Alacant el núm. de cases/veïns era de 216, i el núm. d'habitants 972. Font: Crespo Giner, 1979 / Pérez Puchal

1688 L'orde de Sant Joan de Deu

Durant el segle XVII moltes de les nostres cases i terres van estar en mans de l'Orde de Sant Joan de Déu –que regentava l'Hospital d'Alacant- pel sistema d'emfiteusi, és a dir, la cessió

perpètua o per llarg temps del domini útil d'un immoble, mitjançant el pagament anual d'un cànon i de *laudemio*, o taxa, per cada alienació d'aquest domini. Fruit d'aquest control són els plànols més antics conservats del nucli urbà de Sant Joan.

Plànol de 1688, col·lecció particular, còpia cedida. AMSJA P/020 [Imatges 74A i 74B]

1689.

“¿Pero y las murallas? En realidad, las casas mismas harían de tal función, con lo que Sant Joan d'Alacant, sería un pueblo o aldea cerrado, como tantos otros existentes en el Medioevo, de una u otra forma. [...] entendemos que si había tres entradas y una puerta, que sepamos, lógico sería pensar en otras dos puertas para cerrar por completo el paso a los indeseables. Y qué mejor lugar que aprovechar las estructuras de una torre, para apuntalar estas puertas.”

Francisco J. Ramón Martínez. Revista A.C. Lloixa nº 162. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR

Plànol de 1689. Arxiu Històric Municipal d'Alacant. AMA Plano 608 [Imatge 75]

1706

“Durante la guerra de Sucesión, el pueblo de San Juan cayó en poder del cabecilla Francisco García Ávila, que, al frente de 4.000 partidarios del austríaco, se presentó en esta huerta, permitiendo que fuesen saqueadas algunas casas y reducidas a cenizas.”

Figueras Pacheco, F. en Geografía general del Reino de Valencia, Barcelona, 1923. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR

1726

“Oí de labios de un venerable anciano, que el motivo de solicitar al Papa -Benedicto XIII- el traslado de la fiesta al mes de septiembre se debió a que a mediados de dicho mes los agricultores habían recogido y, tal vez, vendido sus cosechas; sea de ello lo que fuere, la decisión no pudo ser más oportuna, porque hoy la única y solemne fiesta de la Cruz en toda la Iglesia, es la del 14 de septiembre.”

Sánchez Buades i Sala Seva, *Resumen histórico de la Villa de San Juan*, 1978, p.81. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 94/SAN/res

Estampa del *Cristo de la Paz*, donació d'Isidro Buades Ripoll. Data posterior a 1771. AMSJA 1/C-1789-7 [Imatge 76]

1735. Segons els censos antics sobre Sant Joan d'Alacant el núm. de cases/veïns era de 679, i el núm. d'habitants 3.055. Font: Crespo Giner, 1979 / Camarena Mahiques

1741-1751

Plànols de Planta Nova de Sant Joan i de la zona de Beniali, Arxiu Històric Municipal d'Alacant, AMA Planos 606 y 609 [Imatge 77 i 78]

1748-1753

Per la Reial orde de muntanyes de Carles III per a repoblació forestal es van plantar albers blancs i negres i xops seguint les séquies en la zona de La Cadena, Maigmona, Moletes, Benimagrell i el Salt.

Imatge procedent de SÁNCHEZ BUADES i SALA SEVA, *Resumen histórico*, 1978, p. 155. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 94/SAN/res [Imatge 79]

1752.

Maltés, Juan Bautista i López, Lorenzo, *Ilice ilustrada*, 1752, p.177v-178. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 94/MAL/ili [Imatge 80A i B]

1767

Expedient instruït amb motiu de la reclamació de la ciutat d'Alacant del pagament de regalies, del ram de cisa i saca, endarrerides per part de la Universitat de Sant Joan i Benimagrell.

Consells. Imprès, Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu. Mss/43(20) [Imatge 81]

1772

Esriptura d'arrendament de terres atorgada per l'Església Col·legial d'Alacant a favor de Mariana Terol, veïna de la Universitat de Sant Joan. Arxiu Municipal de Mutxamel. Fons Sindicat de Regs de l'Horta d'Alacant, 152-4 [Imatge 82]

1774

Entre les declaracions que es van prendre els dies 14 a 28 de gener de 1774 molts testimonis van parlar de la Creu de Bataller, com a fita divisòria del terme de Sant Joan i Benimagrell, i no del monestir de Santa Faç, com pretenia al·legar la ciutat d'Alacant.

Detall de la declaració del prevere Joan Baptista Planelles en Expedient de segregació, AHN, CONSELLS, 22807, fol. 1018v. [VITRINA 01]

1779 La independència administrativa.

Després de disputes per la possessió de la zona de Santa Faç, la partició i amollonament, duts a terme davant l'escrivà Francisco J. de Parets, entre els anys 1773 i 1775, va marcar el límit del

municipi pràcticament en el mateix lloc que l'amollonament de 1596 “a les espalles de l’ort des frares del dit Monestir de la Sancta Verónica”. Seria en aquest moment quan la Universitat de Sant Joan i Benimagrell renunciaria a la seua sortida a la mar, quedant aquests terrenys en possessió d'Alacant? Després d'un llarg judici, el dia 1 de juny de 1779 es va dictar sentència favorable a la segregació, no obstant això, fins al 12 de desembre no va arribar el despatx de possessió a Sant Joan anunciant la gran notícia. Per part de l'Ajuntament, reunits a casa del metge Basilio Gosálbez, amb assistència del comte de Lumières, es van ajuntar els membres de la vella i nova corporació amb el comissionat que portava la notícia.

Expedient del plet interposat per veïns de la Universitat de Sant Joan i Benimagrell. Fulla inicial de 1739 i sentència de revista d'1 de juny de 1779. Arxiu Històric Nacional, Consells, lligall 22807. [Imatges 91 i 92]

Vell Ajuntament	Nou Ajuntament
Lorenzo Bernabeu , primer alcalde	José Llopis , primer alcalde ordinario
Roque Aracil , segon alcalde	José Pérez , segon alcalde
José Juan de Benimagrell, tercer alcalde	Miguel Pérez , de Benimagrell, tercer alcalde
Vicente Más , metge i diputat del comú	Constantino Ruzafa , segon regidor
Miguel Aracil , diputat del comú	Antonio Planelles , tercer regidor
Diego Carratalà , síndic personer	Antonio Pastor , síndic procurador general
Vicente Boix , escrivà	

Sabem que el clergat de l'Església Parroquial de Sant Joan Baptista, que havia donat suport a la causa de la segregació, va proclamar la nova amb un gran volteig de campanes i coets. Mitjançant un bàndol del dia 17 de desembre es va cridar la població a festejar l'acte amb encesa de lluminàries, que es van poder veure fins i tot a les muntanyes de Xixona i l'endemà passat es va organitzar una rogació d'aigua, desfilada i missa per a donar gràcies al Santíssim Cristó de la Paz.

Actes de possessió de la Universitat de Sant Joan. Llibre de Determinacions. Arxiu Parroquial de Sant Joan d'Alacant [Imatges 83 i 84]

Plànol del terme en el segle XVIII, Ramón Martínez, F. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge 85]

“la última segregación de 1779 les recordó –a los regidores de Sant Joan y Benimagrell- que el Ayuntamiento alicantino tenía apropiado parte de ese cuarto de legua, en el que estaba el Monasterio [...] Por lo que se quejarían a la Real Audiencia, alegando sus derechos. El fallo les sería favorable, al demostrar que en 1593 había quedado dentro del límite de San Juan ‘el convento y caserío de la Santa Faz –donde- de inmemorial se celebra una feria”

Cutillas Bernal, Enrique. *La Feria de Alicante (1296-1804)*, 1997, p.660. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR

Retrat de Carles IV obra de Francisco de Goya. Museu Nacional del Prado. [Imatge 86]

1776.

Memorial ajustado a los autos que sigue la Universidad de S. Juan y Benimagrell con la ciudad de Alicante y el Fiscal de S.M. sobre segregación de dicha Universidad de la expresada ciudad de Alicante. Imprès. València, 1776. Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu. Sign.: A-22, 2A-222, 3A-322, 4A-422, 5A-5Q2, 5R1 [Imatge 87]

1779

Alegación jurídica por parte de la Universidad de San Juan y Benimagrell en el pleito que sigue en grado de revista en la Real Audiencia con la ciudad de Alicante para que declare proceder la separación de la Universidad con Jurisdicción aparte. Imprès. València, 1779. Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu. Sign. A-K2 [Imatge 88]

1786. Segons els censos antics el núm. d'habitants de Sant Joan era de 5.191. Font: Cens de Floridablanca, Ramón Martínez, F.

1788

Al·legacions de la ciutat d'Alacant en el plet per servituds rústiques. Detall. AMA Armari 1, Llibre 67, fol. 355

1794. Segons els censos antics el núm. de cases/veïns era de 1.059, i el nombre d'habitants 4.765. Font: Crespo Giner, 1979 / Cavanilles

1795

Expedient de composició de l'Assut de Sant Joan, Arxiu Municipal de Mutxamel. Fons Sindicat de Regs de l'Horta d'Alacant, 93-7 [Imatge 89]

1797

Vista de l'Horta d'Alacant des de la torre d'Aigües. A.J. Cavanilles i T. L. Enguidanos. Impremta Real (Madrid) Biblioteca Nacional d'Espanya [Imatge 90]

1800-1900

La guerra contra els francesos, que a Sant Joan es va deixar sentir de manera cruenta, va donar inici al segle XIX, que es va desenvolupar entre revoltes i conflictes, mentre es consolidava l'Ajuntament propi. L'esplendor de l'Horta, amb la producció de vins en auge -com és el cas del Fondillón-, i la regulació del sistema de regs va portar a la més alta especialització de cultius que mai s'hauria tingut i aquesta prosperitat ens portaria a l'obtenció del títol de Vila en 1885, moment en què es van començar a planificar els primers eixamples de la població.

Documents, imatges i textos exposats:

1804

“Todo su término está plantado de palmeras, moreras, almendros, olivos, viñas y árboles frutales; es fértil en trigo, seda, maíz, cebada, almendras, arroz, aceite, dátiles, vino, hortalizas y legumbres [...] Tiene 500 vecinos en buenas casas y su huerta, adornada con varias casas y torres de la gente más distinguida de la ciudad de Alicante, goza bellos aires, saludable clima, sutiles aguas, muchas frutas”

Montesinos, f. 1023-1022, segons Ramón Martínez, F. *Sant Joan d'Alacant al "Compendio histórico Oriolano"*, 2015. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [imatge 91]

1812, 25 d'abril. La batalla del Calvari

“Los pueblos de la Huerta fueron menos afortunados, porque, tal vez por el fracaso en la capital –Alicante-, se vengaron los franceses en los indefensos vecinos de San Juan y Muchamiel.

Cuando las tropas invasoras penetraron en este pueblo, saquearon numerosas casas, se llevaron un valioso cuadro de la ermita del Calvario y, buscando objetos preciosos, rompieron la encajonada de la sacristía [...] en esta Universidad de San Juan entraron las tropas a saco y degüello [...] total: 29 asesinados.”

Sánchez Buades, M. i Sala Seva, F. p.159-160. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 94/SAN/res

Francisco de Goya, *Estralls de la guerra*, aigualida, 1810-1814. Museu Nacional del Prado [imatge 92]

Vista de l'ermita del Calvari en 1982. Donació Fernando Martínez Ruiz. AMSJA F/001-47 [imatge 93]

“El general francès Gudín i els seus comandants es col·locaren en la mansió de Lo de Comte. Tenia grans sales, biblioteca i una bona i abundant bodega amb vins de la Condomina.

Havien passat dos mesos des que borbardejaren Alacant; la tensió en la ciutat anava en augment; la gent de l'Horta d'Alacant no parava de sofrir tot tipus de vexacions, robatoris i

assalts per part de les tropes conqueridores, les quals, cada vegada feien més destrosses. La situació es feia insostenible, era precís rebel·lar-se, lluitar com fora.”

Iborra i Polo, Leandre, “La mort veraç del francès” en *Llegendes alacantines*, Alacant, 1994

Vista de finca Lo de Comte. Isidro Buades Ripoll. AMSJA F/002-59//2 [Imatge 94]

El General francès Pierre-César Gudin de Bardelières. Font: guerra-historia-publica.es

IMAGEN 95

1823 El tresor de Sant Joan

El llaurador Antonio Quereda Chápuli va ocultar, en un envà de la casa núm. 6 del carrer Colom, un conjunt de monedes d'or i plata dins d'una gerra de fang.

“Eixa data es produeix la fi del Trienni Liberal i la veïna ciutat d'Alacant fou l'ultima en obrir les portes, el 6 de novembre, a l'exercit francès que, conegut com els “Cent Mil Fills de Sant Lluís” i dirigit pel duc d'Angulema Lluís Antoni de Borbó, entrà a Espanya el mes d'abril per reposar a Ferran VII com a monarca absolut [...]

En aquest ambient d'incertesa i d'instabilitat produït entre els mesos de juliol i novembre a la comarca de l'Alacantí s'ha de contextualitzar l'ocultació de les monedes”

Ramón Sánchez, Julio J, *El tresor de Sant Joan d'Alacant*, Alacant, 2013, pp.41-42. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge 96]

1843. Segons els censos antics el núm. de cases/veïns era de 930, i el nombre d'habitants 3.773. Font: Crespo Giner, 1979 / Madoz

1844

Ordenances per al reg de l'Horta d'aquesta capital. Alacant, 1844. BIBLIOTECA VALENCIANA DIGITAL [Imatge 97]

Plànol de l'Horta d'Alacant de l'avantprojecte de construcció del pantà de El Campello. Primera meitat del segle XIX. Fons Museu Comercial d'Alacant [Imatge 98]

1847

Concessió del títol de Comte de Fabraquer -partida que s'estén entre els termes de Sant Joan i El Campello- a José Muñoz Maldonado (1807-1875), vescomte de San Javier. Va ser jurista, historiador i ministre del Tribunal Suprem de Guerra i Marina.

1847-1853 Llibre de Passaports

És el document més antic de l'Ajuntament de Sant Joan conservat en l'Arxiu. En aquest registre s'havien d'anotar totes les persones que es desplaçaven des d'ací a altres municipis d'Espanya. Trobem dades molt curioses com el gran nombre de jornalers i traginers que es movien a altres poblacions per treball; o les anotacions referides a les dones que viatjaven al Balneari d'Archena a prendre els banys termals.

Postal del Balneari a finals del segle XIX. Arxiu Municipal d'Archena. [Imatge 100]

1858.

“La historia de este pueblo [...] ostenta como timbre glorioso la visita que en 1858 hizo al mismo la Augusta Madre de V.M. –la Reina Isabel II- con la Real Familia, a la que este vecindario recibió con entusiastas vítores y ovaciones”

Instància de l'Ajuntament al Rei Alfons XII en 17 d'abril de 1885. Arxiu General de l'Administració. INT 44/2443

Vista de l'Horta d'Alacant. R. Alberola, 1868. Wikimedia Commons [Imatge 101]

1859

Plànol d'Obres Públiques per a desviament de carreteres, 1859. Copia en AMSJA 1/C-1726-2 [Imatge 102]

1865-1867. La figura del *martaver* o *fiel de riegos*

Documents del martaver del brazal de Sant Roc i del fidel d'aigües interí de l'assut de Sant Joan sobre registre i control de regs i avingudes d'aigua. Arxiu Municipal de Mutxamel. Fons Sindicato de Riegos de la Huerta de Alicante, 72-12 y 72-11 [Imatges 103 i 104]

1872.

“Todos los vecinos de Sant Joan habían saboreado alguna vez el Fondillón -o Fondellol para ellos y para mí-. En muchas casas había un pequeño barril viejísimo que pasaba de padres a hijos -el barrilet del rincó- del que sólo se sacaba una pequeña cantidad para celebraciones importantes [...] la mayoría de ellos sabía que el Fondillón era cosa de prestigio no de dinero, porque habían hecho cuentas y ese vino de prestigio no era rentable, y aunque lo fuera había

que esperar muchos años para cobrarlo, e invertir dinero en barricas de roble francés que siempre han sido caras.”

Buades Ripoll, Isidro, *Lo que yo sé del Fondillón*, 2014. AMSJA 1/C-1798-23

Etiqueta de vi Fondillón, Solera Mongomeri. Procedent de finca Pedro José. AMSJA 1/C-1937-14 [Imatge 105]

Etiqueta de vi Fondillón finca La Dominca. Fons Isidro Buades Ripoll. AMSJA 1/C-1792-32 [Imatge 106]

1881

Inici del Llibre de Giradora on es registren els regants, amb les seues tafulles de terreny i els fils d'aigua que els corresponen. Arxiu Municipal de Mutxamel. Fons Sindicat de Regs de l'Horta d'Alacant, 331-1 [Imatge 107]

1885. El títol de Vila

L'Ajuntament al complet va sol·licitar al Rei Alfons XII ostentar el títol de Vila, gràcia que va ser concedida en 30 de juny de 1885, sis mesos abans de morir el monarca.

Document autògraf del Rei Alfons XII. Arxiu General de l'Administració, INT, 44/244 [Imatge 108]

Segell de correus amb la imatge d'Alfons XII. [IMAGEN 109]

Portada del llibre *Sant Joan d'Alacant 1885: de Universidad a Villa*, de Buades Ripoll, Isidro i Payà Sellés, Jorge. [Imatge 110]

Telegrama comunicant la notícia de la concessió del títol de Vila. AMSJA 1/C-102-3 [Imatge 111]

1887. Segons els padrons d'habitants la població de Sant Joan era de 2.973 persones. Font: Crespo Giner, 1979 / INE

1889

“Todavía hoy perdura el camino genuino de las mujeres que, hasta finales del s. XIX y desde Campello, acudían al trabajo, incorporándose en Benimagrell las cigarreras de Muchamiel, S. Juan y Santa Faz -camino Real de la Vila y camino de Benimagrell- este último tramo estaba salpicado por un conjunto de casas de recreo y fincas muy destacadas pertenecientes a la nobleza o la alta burguesía, muchas aún se conservan. La ruta seguía por el Caimo de la Cruz de Piedra y entraba a la ciudad por el barrio del Bon Repós”

Valdés Chápuli, Caridad. *La fábrica de Alicante: la producción de tabaco, el trabajo de la cigarrera, la gestión empresarial*. Alacant, 2016, p.179-180. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR

Cigarreres de Sant Joan d'Alacant a la fàbrica que es va instal·lar en el Carrer la Mar, any 1920ca. Foto A.C. Lloixa [Imatge 112]

“María Casar era empleada de Tabacalera, trabajo que heredó de su madre, llegando a tener el cargo equivalente a supervisora, en concreto tercera jefa del personal femenino [...] entraba a las seis de la mañana para deslazar las puertas y se iba con el último turno tras lacrar las puertas nuevamente”

Berenguer Escoda, M. *Biografía de Juan Gosálbez Casar. Una historia de Sant Joan d'Alacant*, 2010, p. 31-32. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 929/BER/bio

Retrat de María Casar. Col·lecció família Gosálbez Ramos. [Imatge 113]

1895

“sintiendo toda la trascendencia vital de aquella escena, en que se compendiaba de una vez toda el alma de un pueblo, sus afanes, sus luchas con la naturaleza, su carácter influido por ésta [...] El misterio estaba cumplido. Desbordábase la acequia y corría hacia abajo, en dirección al huerto, sin gran ruido, con escasa velocidad por la poca pendiente”

Altamira Crevea, Rafael. *La fiesta del agua*. 1895

Reg a manta en la finca de Morote. Foto d'Isidro Buades Ripoll. AMSJA F/004-326 [Imatge 114]

Portada del llibre *Mercat d'aigua per a reg en l'horta d'Alacant i altres localitats de la Península*, de Altamira Crevea, Rafael. [Imatge 115]

1897. Alineacions i reforma de la Vila [VITRINA 02]

“se señalan los límites que comprende la población [...] al Norte por el huerto llamado El Reloj, donde terminan las calles de Cervantes y Colón; al Sur por el final de la calle y ermita de San José y por la calle del Carmen, por el huerto denominado la Teresa; al Este o Levante por el final de la calle de San Antón y huerto de don Eugenio Soto; y al Oeste o Poniente por las casas de la ‘Buelta’ situadas al extremo de la calle de Hernán Cortés.”

Puigserver Llopiz, Antonio, Ajudant d'Obres Públiques, 1897

Expedient d'alineacions i reforma de la Vila. Detall de plànol de carrer Sant Josep amb la desapareguda ermita. Antonio Puigserver, 1897. AMSJA 1/C-1093-7 [Imatge 116, 117 i 118]

1898

Esbós planimètric municipal. Institut Geogràfic i Estadístic. Còpia digital AMSJA 1/C-1615-12 [Imatge 119]

Portada de l'expedient de partició i assenyalament de fites amb el terme municipal d'Alacant. IGE 337/27, Còpia digital AMSJA 1/C-1615-12 [Imatge 120]

1900-1958.

1900-1920

Pañoleta i plànols dels polígons que conformen el terme municipal de Sant Joan d'Alacant. Realitzats entre 1900 i 1920, es relacionaven amb la llista de propietaris i cultius mitjançant les “fulles de característiques” que descriuen els cultius existents en cada parcel·la. Les més antigues de Sant Joan són de 1914 i hi ha unes segones, de 1941, que inclouen un polígon específic per als propietaris de dret sobre “l'Aigua vella del Pantà”

Pañoleta i croquis de polígons de l'avanç cadastral. AHPA, Còpia digital AMSJA 1/C-1719-4//1 [Imatges 121, 122, 123]

1912

La reina Victòria Eugènia passa per Sant Joan de camí “als banys de Busot” ho faria pel tradicional camí d'Aigües? AMSJA 1/C-1808-3 [Imatge 124]

1920. El mercat de l'Aigua

“desde las 9 de la mañana, campesinos de San Juan, mezclados con los de Muchamiel, Campello e incluso de Villafranqueza, tocados con su típica blusa, llenaban los alrededores del Mercado y ocupaban las terrazas de los cafés (Carrasco y Tío Toni) incluida la calzada central... Allí se subastaba el agua del Sindicato de la Huerta, con el rito ancestral, se tanteaban los precios de la almendra, algarroba y aceituna, se compraba y vendía, se intercomunicaban las novedades e incluso se preparaban las elecciones, tanto políticas como las sindicales de la Huerta”

Sala Seva, F. *El San Juan de los años veinte... La plaza del Mercat*. Revista Lloixa nº 52, 1986. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR

Fotografies del Mercat de l'aigua en els anys 80 i albaes en concepte de minuts de reg. Arxiu Municipal de Mutxamel. Fons Sindicat de Regs de l'Horta d'Alacant, Sig. 298 [Imatges 125, 126 i 127]

Primera pàgina del llibre de Giradora de Sant Joan. Arxiu Municipal de Mutxamel. Fons Sindicat de Regs de l'Horta d'Alacant, Sig. 335-1 [Imatge 128]

1924-1925 La Rambla

En 1924 la necessitat del trasllat de la línia de tramvia, que fins a aquest moment passava pel carrer Major, va obligar l'Ajuntament a actuar per a ordenar la urbanització dels nous terrenys. Per a això, la zona coneguda com a Hort de Don Gaspar i els terrenys contigus a la séquia dels

Pous, va ser urbanitzada amb l'obertura d'una avinguda on a més es projectava la construcció del futur Grup Escolar. Per a això es va encarregar un projecte a l'arquitecte Juan Vidal que obria una nova plaça enfront de l'Església i una ampla avinguda que va requerir l'expropiació de terrenys i habitatges.

“era público y notorio la falta de saneamiento del solar denominado de ‘Don Gaspar’, situado frente a punto tan céntrico como es la Iglesia parroquial, como también es de urgente e imprescindible necesidad la urbanización de los terrenos contiguos a dicho solar y situados a espaldas de la calle Mayor y frente a la del Mar [...] es también imprescindible para la apertura de una calle que además de atender con esta reforma a favorecer el problema de las viviendas de las que tanto se carece en esta Villa, por causa de su aumento de población rápido, resolvería el del traslado de la línea de tranvía eléctrico próximo a realizarse”

Comissió Municipal Permanent, 25/09/1924. AMSJA 140-9

Plànol de la variació de la línia de tramvia a la plaça de l'Església pels terrenys dels hereus de Rovira, 1924. AMSJA 140-11 [Imatge RAMBLA 01]

Ofici comunicant el desviament de la séquia dels Pous, 1925. AMSJA 140-4 [Imatge RAMBLA 02]

“El pueblo no dispone hoy de un sitio de recreo y esparcimiento porque sus calles están cruzadas por carreteras muy transitadas por toda clase de vehículos y necesita un paseo donde poder sustraerse a las incomodidades y peligros de una circulación tan frecuente.

Se establecerá un paseo en dirección sensiblemente paralela a la calle Mayor denominado Paseo ‘Nacional’, cuyo eje distará treinta y siete metros y medio del camino de herradura que bordea la acequia de los Pozos. Este paseo tendrá veinticinco metros de ancho, de los cuales se reservan ocho metros para cada uno de los andenes laterales y nueve metros para un paso central destinado a carruaje, por el que circulará el tranvía a una distancia de cuarenta centímetros de la acera.”

Vidal Ramos, Juan, arquitecte. Memòria del Projecte de sanejament i urbanització, 1924. AMSJA 140-9 [Imatges RAMBLA 03 i 04]

L'arquitecte Juan Vidal Ramos en foto d'Alicantepedia.com [Imatge RAMBLA 05]

1925, 26 d'abril: inauguració de La Rambla

“Tras la llegada de las ansiadas aguas del Segura al Pantanet de Mutxamel, y pasadas las cuatro de la tarde, las autoridades se dirigieron al nuevo paseo de Sant Joan para proceder a la inauguración del mismo. Una vez ante el muro en el que se encontraba la placa rotuladora del paseo, obra del escultor Vicente Bañuls y que contaba con el busto del General Bermúdez de Castro tallado en ella, se pronunciaron los discursos de rigor.”

Campello Quereda, A. “Cuando Sant Joan entró en la modernidad” en *Boletín de la A.C. Lloixa* nº 180, 2015, p.3. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR

El general Bermúdez de Castro en foto de Alicantepedia.com [Imatge RAMBLA 06]

Durant 1925 es van succeir les sol·licituds de construcció d'habitatges en la nova avinguda, que va rebre el nom del Governador Militar i Civil d'Alacant D. Cristino Bermúdez de Castro i Tomás (1866-1935) -Fill Adoptiu de la nostra Vila- propiciador de les obres del canal de Regs de Llevant cap a l'horta d'Alacant. Uns dels primers edificis que es van construir van ser el nou Ajuntament -traslladat del carrer Major- i el Teatre Cervantes, totes dues obres dissenyades per l'arquitecte Juan Vidal.

L'antiga Casa Consistorial en una foto d'Isidro Buades Ripoll. AMSJA F/004-415 [Imatge RAMBLA 07]

Plànol del Saló Cervantes i instància per a la llicència d'obres. AMSJA P/001-2 [Imatges RAMBLA 08 i 09]

1929

Vista de Sant Joan i la Rambla al vol de Ruiz de Alda. IGN [Imatge RAMBLA_]

Durant la II República, l'avinguda va rebre el nom de Galán y Hernández, pels militars republicans afusellats Fermín Galán Rodríguez (1899-1930) i Ángel García Hernández (1900-1930). En 1939 se li imposaria el nom d'Avinguda de José Antonio Primo de Rivera no obstant això, sempre va ser coneguda popularment amb el nom de La Rambla, oficialitzat en 1983. Aquesta avinguda, per la qual transcorria el tramvia fins a 1963, sempre va ser protagonista d'actes civils, religiosos, esportius, culturals o socials.

Els capitans Galán i Hernández, Imprenta Laietana, 1932. [Imatge RAMBLA 10]

José Antonio Primo de Rivera. AMSJA 1/C-1208-48 [Imatge RAMBLA 11]

1957 ca. Vista aèria de la Rambla. Foto física en pared 150 x 150 cm. AMSJA

Competició de motos i els germans Balaguer Monllor en la Rambla en 1959. Fotos de Miguel Balaguer Ponsoda. AMSJA D3-134 [Imatges RAMBLA 24 i 25]

“El 31 de agosto de 1963 las calles de Sant Joan vieron pasar por última vez los característicos vagones amarillos de la línea 4 que había sido una estampa habitual de nuestro pueblo desde su electrificación en 1924”

Campello Quereda, A. “El Cristo, sin tranvía” 60 aniversario del cierre de la línea del tranvía a Sant Joan’ en *Llibret de festes del Cristo*, 2023, p.238. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR

Tramvia al seu pas per La Rambla. Foto de Jeremy Wiseman cedida per A.C. Lloixa [Imatge RAMBLA 12]

La Rambla en 1967. Foto del Llibret de festes del Cristo de la Paz 1967. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge RAMBLA 13]

Prolongació sud de l'avinguda en 1969. Foto Adolfo Castillo. AMSJA F/005-6 [Imatge RAMBLA 14]

“Siendo esta avenida una de las principales vías de la ciudad, y por consiguiente de las de mayor circulación, se precisa que la calzada sea más amplia para descongestionar el tráfico actual y futuro. Por ello, y dado que ambas aceras tienen una anchura de seis metros, se ha proyectado reducir uno en cada una”

García Solera, Juan Antonio. Plànol del Project de reordenació de l'avinguda de José Antonio, 1970. AMSJA 1/C-1643-39 [Imatge RAMBLA 15]

Postal de 1970, editorial Beascoa. AMSJA F/003-33 [Imatge RAMBLA 16]

La Rambla en 1974: carrera ciclista i masclatà. AMSJA 1/C-1953-3 [Imatges RAMBLA 17 i 18]

Processó per la Rambla en les festes de 1982. AMSJA F/012-13 [Imatge RAMBLA 19]

Meta de la mitjana marató de 1993, AMSJA F/016-46 [Imatge RAMBLA 20]

Article aparegut en la Revista nº 41 de l'A. C. Lloixa al novembre de 1984. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge RAMBLA 21]

Article en diari Informació sobre la prolongació de l'avinguda cap al nord, 2002. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge RAMBLA 22]

Número especial de la revista Lloixa pel 90è aniversari de La Rambla. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR [Imatge RAMBLA 23]

1930

Reglament i plànol de séquies de l'Horta d'Alacant. AMSJA 1/C-1801-9 [Imatges 129 i 130]

1936-1939

Durant la Guerra Civil Sant Joan d'Alacant va canviar el seu nom pel de Villa Rusia. El nostre municipi degué acollir a refugiats del front, personal d'aviació i a nens i nenes que van ocupar gran nombre de finques en les denominades colònies infantils. El treball de les dones va ser crucial per al manteniment de l'horta i sectors com la producció d'ametlla.

Plànol de les obres de portada de l'aigua potable amb projecte de l'arquitecte Julio Ruiz Olmos, 1938. AMSJA 1/C-680-1 [IMÁGENES 131 i 132]

1938.

“Hasta 1938 [...] nuestro pueblo se abastecía de cisternas (aljubs) pero que todo el mundo llamaba els pous. Dichas cisternas en número de diez, se distribuían en puntos estratégicos de

la población y se llenaban del agua de riego procedente del pantano de Tibi, cumpliendo las normas que para ello establecía el Sindicato de Riegos de la Huerta de Alicante.

Esto para el consumo humano y demás necesidades domésticas, si bien es verdad que en la mayoría de las casas había su -o sus aljibes- cuyas aguas de lluvia (escasas lluvias) se destinaban preferentemente a beber y guisar”

Buades Ripoll, Isidro. “Las fuentes públicas en el pueblo de Sant Joan” en *Llibret de Festes del Cristo de la Paz*, 2000, p.98. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR

Benimagrell

“Calle ancha y serpeada,
en la acequia, el lavadero
y dos pozos que tenía
que eran admiración del pueblo.
El primero, el de San Roque,
y el segundo, el Pozo Nuevo.”

Seva Montiel, R. “Estampa Benimagrellera de los años treinta” en *Llibret de festes*, 1970.
AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR

Postal de principis del segle XX on es veu el pou enfront de l'Església, donació Manuel Ivorra Alberola. AMSJA [imatge 133]

1940. Segons el padró municipal d'habitants la població de Sant Joan d'Alacant era de 3.434 persones. Font: Crespo Giner, 1979 / INE

1941

Carnet del *martaver* Andrés Quiles. Donació Pepa Quiles. AMSJA D3-126-127 [imatges 134 i 135]

Labors de neteja en el pantà de Tibi en 29 de setembre de 1941. Foto Arxiu Municipal de Mutxamel, Fons Sindicat de Regs de l'Horta d'Alacant, Sig. 298 [imatges 136 i 137]

1941. L'eixample de la població

“La topografía especial de esta Villa, que se halla cruzada por cuatro carreteras del Estado, y el gran número de chalets y casas de recreo que se encuentran en todas direcciones, obligan a orientar el ensanche [...] en la dirección que el Ayuntamiento se propone. En efecto, el paraje más frecuentado por los vecinos, la vía más espaciosa con amplias aceras, es la Avenida de José Antonio, que termina hoy en pleno campo, donde se vierten escombros, basuras y toda

suerte de inmundicias. Es lógico, pues, que tanto la importancia de esta hermosa calle, como por evitar este foco anti-higiénico, se busque el ensanche del pueblo en esta dirección.”

Seva Ivorra, J. Memòria del Projecte d'eixample i urbanització parcial de la Vila, 24 de febrer de 1941. AMSJA 1/C-1643-34 [Imatge 138]

1944

L'any 1944 el Sindicat de Regs de l'Horta d'Alacant va realitzar un vol per a fotografiar tota la zona regada per les séquies del riu Sec. En la imatge el nucli urbà de Sant Joan i Benimagrell. Arxiu Municipal de Mutxamel, Fons Sindicat de Regs de l'Horta d'Alacant, foto 937 [Imatge 139]

1947

Es constitueix la Germanor Sindical de Llauradors i Ramaders de Sant Joan d'Alacant, denominada anys després Cambra Agrària, que es va mantenir activa fins a la seua dissolució en 1992.

Tomás Pérez llaurant en un Passeig per l'Horta. Foto d'Isidro Buades Ripoll. AMSJA F/004-327 [Imatge 140]

Expedient de partició amb el terme municipal de El Campello. AMSJA 1/C-1615-12 [Imatge 141]

1947-1955ca. Industrialització de l'Horta

El cultiu de l'ametlla, tradicional i important en la nostra zona des de molt de temps enrere, va experimentar un gran creixement en el segle XX. Empresaris com Pastor Fluxía, Quereda Planelles i els Germans Ferrándiz, li van donar un gran impuls que tindria el seu màxim exponent en COLEFRUSE, la Comercial Levantina de Frutos Secos, les instal·lacions de la qual van ser demolides en 2023 després d'anys d'abandó.

En el sector de la tomaca destacarien empreses com ETASA, BONNY, Asociación de Exportación de Tomate, Bernabeu Sellés, TOPENSA, Lluch Torrejón, Productora Agrícola S.A., Alemañ Brotons, així com la Cooperativa *Cristo de la Paz* que aglutinava als petits productors.

“Las zonas de producción, al ser el tomate una planta que busca terrenos vírgenes, están fuera del término de San Juan [...] cuyas tierras se consideran agotadas, y no rinden en producción. De esta forma de los centros cosecheros -en Mutxamel, Novelda, Guardamar, Águilas, etc.- se traslada el producto mediante camiones de poco tonelaje”

Crespo Giner, J. op. cit. pp.105-106. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 338/CRE/san

Plànol dels principals braçals i séquies d'arrossego. 1950 ca. Arxiu Municipal de Mutxamel, Arxiu Sindicat de Regs de l'Horta d'Alacant, Sig. 30 [Imatge 141.2]

Sol·licitud per a establir parada d'autobusos per l'augment de població atreta pel cultiu de la tomaca, 1958. AMSJA 1/C-857-16//2 [Imatge 142]

Dones treballant en l'envasament de tomaques, 1960ca. Donació Isidro Buades Ripoll. AMSJA F/005-203 [Imatge 143]

Membrete de COLEFRUSE. Fons Antonio Gosálbez Ripoll, donació família Crespo Moltó. AMSJA 1/C-1972-48 [Imatge 144]

1955

Aiguadut en el carrer la Mar per on passava la fillola de la Moleta de dins, any 1955ca. Foto Manuel Ivorra Alberola, AMSJA [Imatge 145]

1957-1958

Es projecta i comença a construir l'Avinguda Diagonal, originalment dita d'Eduardo Aunós, per a connectar la població amb el camí a la platja.

Vista de la Diagonal i els edificis de la urbanització Niça, dècada de 1960. Donació Isidro Buades Ripoll, AMSJA F/005-211 [Imatge 146]

Inici de les obres de la Diagonal en el "Vol americà" de 1957. AMSJA P/001-1 [Imatge 147]

1958-2024. La desaparició de l'horta tradicional?

A partir dels anys 50 el creixement urbà de Sant Joan d'Alacant serà molt ràpid. El motor de l'agricultura va impulsar a sectors com la construcció i la indústria. El clima suau i la proximitat a la platja faran que el nostre municipi veja el desenvolupament de grans urbanitzacions i l'establiment de grans centres assistencials, sanitaris o residencials. La Llei de 12 de maig de 1956, sobre règim del sòl i ordenació urbana, tindria el seu fruit en el Pla General de 1958. Aquest seria el primer dels PGOU en els quals es pot veure la transformació de l'horta tradicional i el paisatge heretat fins als nostres dies.

(1941-1970. Font: Crespo Giner, 1979. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 338/CRE/san [Imatge 148]

Temperatures mitjanes: màxima 26,1 (agost), mínima 11,1 (gener)

Temperatura màxima: 32,4 (agost) (Pic de 41,3 al juliol 1946)

Temperatura mínima: 6 (gener) (Pic de -4,6 al febrer de 1956)

Precipitacions, mitjana anual: 340,4 mm (Pic de 611 mm en 1959)

Dies de pluja a l'any: 65,1

La Granja Psiquiàtrica Provincial -hui Centre Assistencial Dr. Esquerdo- va ser la primera de les residències, ja establerta a la Casa Pritz des de 1939. Després l'associació de pensionistes ferroviaris obriria, a principis dels 40 en la finca La Pineda, i en els 50 desenvoluparia la seua primera ampliació.

Construcció de l'edifici. Foto cedida per Residència de Ferroviaris. AMSJA RPF-103 [Imatge 149]

Casa Pritz a l'actualitat. AMSJA [Imatge 150]

Els edificis de la Residència de Temps Lliure, des de principis dels 40 en la finca O'Gorman, es van mantenir fins a 2020 al final del carrer Sant Antoni.

Foto de l'enderrocament cedida per Alfredo Campello. [Imatge 151]

En la dècada dels 60 es va establir la Residència de Previsió Sanitària. Postal editorial ZERKOWITZ, 1976. AMSJA F/003-36 [Imatge 152]

1958

Plànols del Pla general d'ordenació urbana de 1958, Francisco Muñoz Llorens, arquitecte. AMSJA 1/C-50-10 [Imatges 153 i 154]

1960. Segons el padró municipal d'habitants la població de Sant Joan d'Alacant era de 5.062 persones. Font: Crespo Giner, 1979 / INE

Fitxa del partidor del braçal de Reg Nou, 1960. Arxiu Municipal de Mutxamel, Fons Sindicat de Regs de l'Horta d'Alacant, S/Sig. [Imatge 155]

1962. 17 de juliol

Inauguració del Mercat Municipal de Sant Joan d'Alacant en la zona d'eixample de la població. AMSJA 1/C-131-1 [Imatge 156]

1963. Vista aèria del casc urbà. Foto física en pared. 150 x 150 cm. AMSJA

1963

Plànol de zonificació del Pla General d'Ordenació Urbana de 1963, Juan Antonio García Solera, arquitecte. AMSJA copia digital, PLANEAMIENTO MUNICIPAL [Imatge 157]

1967

“A pocos metros de Santa Faz se nos está ofreciendo, hace unos meses, esa amplia apertura de la desviación que ha de evitar el Caserío y a San Juan del agobio de un tránsito excesivo [...] Pienso en nuestro pueblo de San Juan, y en cómo va a encajar la falta de ese alud de tránsito que ahora le angustia, le arranca o arruga los balcones y origina taponamientos como los que todas las tardes, a última hora, pueden observarse en la difícil encrucijada ante la Iglesia.”

Juan Pérez, José, “El desvío” en *Llibret de fiestas del Cristo de la Paz*, 1967. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR

Imatge dels terrenys per on es va traçar la nova CN 332 per als quals es va haver d'enderrocar part de Benimagrell. Foto Hermanos García, AMSJA F/005-2 [Imatge 158]

Obres a la CN 332. Foto A.C. Lloixa [Imatge 159]

1968

Plànol de zonificació i alineacions del Pla General d'Ordenació Urbana de 1968, Juan Antonio García Solera i Julio Ruiz Olmos, arquitectes. AMSJA P/ROLLO/5-1 i 26 [Imatge 160]

A partir dels anys 60 se succeeixen els projectes de parcel·lació en sòl rural per a la construcció d'habitatges aïllats o adossats. Grans finques van ser convertides en modernes urbanitzacions com va ocórrer amb Capiscol en 1964, La Font i Gialma en 1965, Vistalmar i Morriquet en 1968, Marmoleta en 1969, Minyana i Salafranca a l'any següent. També sectors com a Santa

Rosa, Torre Bonanza, Vila Portes, Gosàlbez i el malmès Parc Ansaldo, entre 1977 i 1978 -per a habitatges socials amb zones verdes i de serveis-, i altres sectors en les últimes dècades del segle XX.

Plànol d'urbanització La Font, 1968. Ramón Benito Rocés, arquitecte. AMSJA 1/C-2005-2 [Imatge 161]

“Lo más preocupante fue que los damnificados por la riada -de 20 de octubre de 1982- no fueron los únicos que entraron en Parque Ansaldo. El Ayuntamiento de Alicante amplió la lista de realojados con varias docenas de familias conflictivas por su desarraigo y por sus actividades ilícitas, sobre todo el tráfico de drogas. En el lote entraron todos, y ese cocktail fue explosivo.”

Caturla, J. M. *Parque Ansaldo, donde las calles no tiene nombre*, Sant Joan d'Alacant, 2006, pp.29-30. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR

Plànol Parcial Parc Ansaldo, 1977, Alas i Casariego, arquitectes. AMSJA 1/C-1656-7 [Imatge 162]

1977

Primera catalogació de les Vies Pecuarias del terme municipal que comprèn els corriols de Sant Joan i de Benimagrell i la carrerassa de La Coix. Actualment l'activitat ramadera es restringeix a la zona del Cantalar, al costat del camí d'Aigües o de la Venta del Primo.

Catálogo de vías pecuarias de la Comunitat Valenciana, Conselleria de Medi Ambient [Imatge 163]

1978

“Hoy podemos afirmar, con harto dolor, que la otrora uberosa “Huerta de Alicante” ha desaparecido prácticamente y más en particular en cuanto a San Juan se refiere. La irregularidad de los riegos, la escasa rentabilidad de los cultivos, y sobre todo el afán lucrativo, al aire del movimiento constructor y turístico, han sido las causas del casi total abandono del campo”

Sánchez Buades, M. i Sala Seva, F. *Resumen histórico de la villa de San Juan*. Sant Joan d'Alacant, 1978, p. 114. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 94/SAN/res

Fotografies dels molins de la Maigmona i de Rajoletes en les fitxes cadastrals de 1978 ca. AMSJA F/001-36 (Maigmona) i 1/C-1018-5 (Rajoletes) [Imatges 164 i 165]

1986

Esquema de les 3 alternatives proposades pel MOPU per al traçat de l'autovia de circumval·lació d'Alacant, 1986. AMSJA P/CARPETA/3-1 [Imatge 166]

La coberta de l'Autovia ha quedat com un solar que separa els municipis de Sant Joan i Mutxamel. Foto 1988ca. AMSJA F/006-9 I foto Projecte de bulevard, Intercontrol Levante S.A. 2004. AMSJA 1/C-1651-10 [Imatges 167.1 i 167.2]

1987

Plànol de divisió de polígons del terme municipal. Instituto Geográfico Catastral 1987. Còpia digital AMSJA 1/C-1719-4 [Imatge 168]

1989

“la agricultura, actividad puramente residual en el día de hoy y convertida prácticamente, en ocio, recreo o divertimento de los propietarios de terrenos, a la vista de la ocupación constante de las mejores tierras y su conversión en urbanizaciones, con el paso de actividades del Sector Primario al Terciario o Secundario. [...] la capital, Alicante, constituye un centro de servicios y en los municipios que la circundan, se instalan los centros de residencia o de ocio y tiempo libre.”

Memòria del PGOU de 1989 pp.8-9. AMSJA 1/C-1529-2

Plànols de classificació del sòl i estructura orgànica i de divisió en sectors de planejament i unitats d'actuació de l'adaptació del Pla General d'Ordenació Urbana de 1989, 1987, José Luís Gutiérrez Álvaro i Isidoro Cremades Navarro, arquitectes. [Imatges 169 i 170]

1990

“I va eixir per Beni-Alí

al camí de La Cadena.

On no hi ha una construcció,

de les terres l'abandó,

a Tomás li van fer pena.

Arribant al sanatori

quan 'Ca Pritz' hi havia passat

a un home va saludar;

i castellà pel que es veu,

en compte de dir-li -Adéu!

-Con Dios! li va contestar.”

Buades Ripoll, Isidro. Fragment de “Saludant en valencià” de *Memòria d'un temps a l'horta*, Sant Joan d'Alacant, 1990. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 398/BUA/mem

Foto de Passeig per l'Horta de 2006. Donació Isidro Buades Ripoll. AMSJA F/004-94 [Imatge 171]

1995. Vista aèria de Sant Joan d'Alacant. Foto física en pared, 119 x 102 cm. AMSJA

1996-1997

Es realitzen els primers estudis i informes d'accessibilitat en l'urbanisme de Sant Joan d'Alacant, com són el pla d'accessibilitat del Casal de la Tercera Edat en 1996 -AMSJA 1/C-2003-12- i l'Estudi de millora de la qualitat de l'entorn de la ciutat construïda (accessibilitat), de José Ramón Navarro Vera, enginyer de camins, canals i ports en 1997 -AMSJA 1/C-1897-2-.

Normas para la accesibilidad y eliminación de barreras arquitectónicas, Generalitat Valenciana, 1988. AMSJA BIBLIOTECA AUXILIAR 316/GEN/nor [Imatge 182]

1997

Riuada en carrer Major de Sant Joan per pluges torrencials. Foto Isidro Buades Ripoll i A.C. Lloixa. AMSJA [Imatge 172]

2005

Obres de reforma del carrer Major, el passatge de Sant Joan Baptista i l'entorn de l'Església, on es va derrocar la casa parroquial.

Fotos donació Isidro Buades Ripoll. AMSJA F/004-258, F/004-261 i F/004-269 [Imatges 173, 174 i 175]

2006

“Los objetivos expresados sirven asimismo para la consecución de un desarrollo sostenible, al potenciar la conservación, gestión, integración y ordenación del patrimonio cultural que permita su puesta en valor, teniendo en cuenta las necesidades de la sociedad moderna, contribuyendo a aumentar el atractivo local y sus señas de identidad, sirviendo para la mejora de la calidad de vida de los ciudadanos, del entorno urbano y su incidencia sobre el paisaje, apoyando la regeneración de baldíos urbanos y la rehabilitación de su entorno, así como la restitución de los centros históricos degradados.”

Plànols d'usos existents i proposta d'usos i Memòria del Pla de Reforma Interior del Centre Administratiu i Cultural, Grup T Arquitectura i urbanisme S.C. 2006. AMSJA 1/C-1415-2 [Imatges 176 i 177]

2007

Acta de partició per a establiment de les fites comunes amb el terme de Mutxmel. AMSJA 1/C-1615-12 [Imatge 178]

2013

“La disminución progresiva de los valores agrícolas de la antaño afamada “Horta” de Sant Joan arroja serias dudas sobre la conveniencia de su mantenimiento. La Huerta requiere unas condiciones básicas necesarias para su subsistencia (red de riego en condiciones adecuadas, etc) y ello no parece probable que pueda recuperarse. [...]

El suelo es un bien limitado y para Sant Joan d'Alacant, ciertamente escaso, su consumo debe ser dosificado adecuadamente. No sería tolerable eludir la responsabilidad que en el momento de redactar una revisión del Planeamiento se adquiere en la planificación de la totalidad del territorio, entendiéndose como tal no solo el espacio urbano y urbanizable, sino el aparentemente residual del No urbanizable. Probablemente el futuro del municipio pase por una adecuada ordenación y planificación de este último.”

Memòria justificativa del PGOU de 2013, p.17

Plànols de zonificació, de béns protegits i d'arbres i jardins del PGOU de 2013, últim aprovat i vigent a Sant Joan d'Alacant. PGOU accessible en el Portal de Transparencia [Imatges 179, 180 i 181]

Agraïments:

- Arxiu Històric Nacional
- Arxiu del Regne de València
- Arxiu de la Diputació Provincial de Castelló
- Arxiu Històric Municipal d'Alacant
- Arxiu Parroquial de Sant Joan d'Alacant
- Arxiu Municipal de Mutxamel
- Arxiu del Sindicat de Regants de l'Horta d'Alacant
- Arxiu Municipal d'Archena
- Associació Cultural Lloixa
- Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu
- Museu Comercial d'Alacant
- I a totes les persones que han donat imatges i documents a l'AMSJA

Bibliografia:

- AA.VV. *Santa Faz V Centenario*, Alacant, 1989
- AA.VV. *Guia de rutes per Sant Joan. Coneix els teus camins*. Sant Joan d'Alacant, 2010
- Alberola Romà, Armando. "La cultura de la supervivencia: carencias y excesos hídricos en la Huerta de Alicante (ss. XVI-XVIII)" en *Irrigation, Society, Landscape. Tribute to Thomas F. Glick*, Valencia, 2014
- Aragonés, Enric; López Sala, Juan (eds.) *Les torres de l'Horta d'Alacant. Un patrimoni singular*. Alacant, 2017
- Bendicho, Vicente. *Chronica de la muy ilustre, noble y leal ciudad de Alicante*. Cabanes Català, Mª Luisa (ed), Alacant, 1991
- Belmonte Martínez, Gaspar; Rosser Limiñana, Pablo (eds.) *Los cuadernos de José Sala Sellers. Sant Joan d'Alacant y su entorno en la Guerra Civil y posguerra franquista*, Alacant, 2019
- Berenguer Escoda, Manuel. *Biografía de Juan Gosálbez Casar, una historia de Sant Joan d'Alacant*, Sant Joan d'Alacant, 2010
- Bermejo Escuder, Mª Dolores; Forner Novella, Laura; Montserrat Buendía, Sandra. *La toponimia rural de Sant Joan d'Alacant*, Sant Joan d'Alacant, 1998
- Buades Ripoll, Isidro. *Malnoms de l'Horta*, 2007, p. 10
- Buades Ripoll, Isidro. *Los alcades del siglo XX*, Sant Joan d'Alacant, 2000-2008
- Buades Ripoll, Isidro. *Memòria d'un temps a l'horta*, Sant Joan d'Alacant, 1990
- Buades Ripoll, Isidro. *Cuentos de la huerta*, Sant Joan d'Alacant, 1991
- Buades Ripoll, Isidro; Payà Sellés, Jorge. *Sant Joan d'Alacant en 1885: de Universidad a Villa*, Sant Joan d'Alacant, 2010
- Cabezuelo Pliego, J. Vicente; Gutiérrez Lloret, Sonia. "La huerta de Alicante tras la Guerra de los dos Pedros: acerca de la construcción del assut nou en 1377" en *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, nº 8, Alacant, 1990-1991
- Campello Quereda, Alfredo. *Callejero biográfico de Sant Joan d'Alacant*. *Sant Joan d'Alacant*, 2008
- Caturla Ordóñez, José Manuel, *Parque Ansaldo, donde las calles no tienen nombre*, Sant Joan d'Alacant, 2006
- Caturla Ordóñez, José Manuel; Martínez Ruiz, Fernando. *Crónica de un pueblo: retratos de la memoria de Sant Joan*, Sant Joan d'Alacant, 2022
- Crespo Giner, Jaime, *San Juan, estudio demográfico-económico de un municipio de la huerta de Alicante*, Alacant, 1979
- Dueñas Molla, Mª Carmen. *Territorio y jurisdicción en Alicante: el término general durante la Edad Moderna*, Alacant, 1997
- Ferrer Mallol, Mª Teresa, "Un procés per homicidi entre sarraïns de l'horta d'Alacant (1315)" en *Sharq Al-Andalus* nº 7, Alacant, 1990

- García Barrachina, Anna; Giner Pantoja, Felipe Fco. *Excavant a Mutxamel: Els treballs arqueològics a la bassa romana del barranc del Juncaret (2015-2016)*, Mutxamel, 2018
- Gutiérrez Lloret, Sonia. "La huerta y el alfoz" en *Historia de la ciudad de Alicante*, Patronato Municipal para la conmemoración del Quinto centenario de la ciudad de Alicante, Alacant, 1990
- Marquiegui Soloaga, Ágata. *El patrimonio hidráulico de la provincia de Alicante*. Catálogo ilustrado de mil quinientas obras y actuaciones, Alicante, 2013
- Payà Sellés, Jorge. *La traída de las aguas potables a Sant Joan 1930-1938*, Sant Joan d'Alacant, 2003
- Payà Sellés, Jorge. *Apuntes históricos y génesis constructiva de la Iglesia Parroquial de Sant Joan d'Alacant*, Sant Joan d'Alacant, 2014
- Pérez Jiménez, Rafael, Buena Vista. *Notas para la crónica de un establecimiento provincial*, Alacant, 2011
- Quiles López, Verónica; Beltrà Torregrosa, David. *Citas con la Huerta de Alicante desde Sant Joan*, Sant Joan d'Alacant, 2021
- Ramón Martínez, Fco. José. *Las torres de defensa de la Huerta de Alicante*, Sant Joan d'Alacant, 2005
- Ramón Martínez, Fco. José. *Sant Joan d'Alacant, al "Compendio Histórico Oriolano", com a base per a un estudi vora l'evolució del nostre poble fins al s. XVIII*, Sant Joan d'Alacant, 2015
- Ramón Sánchez, Julio J., *El tesoro de Sant Joan d'Alacant*, Alacant, 2013
- Riquelme Quiñonero, M.ª Teresa. *Las quintas de recreo de Sant Joan d'Alacant (ss. XVIII-XIX). Una visión desde la Arqueología Postclásica*, Sant Joan d'Alacant, 2019
- Sánchez Buades, Manuel; Sala Seva, Federico, *Resumen histórico de la villa de San Juan de Alicante*, Sant Joan d'Alacant, 1978
- Sala Ivorra, F. Xavier; Pérez Aracil, Tomàs Àngel, *El reg a Sant Joan, font i eix d'un poble*, Sant Joan d'Alacant, 1999
- Sala Pérez, Manuel. *Crónica de San Juan de Alicante*, Alacant, 1924
- Sala Seva, Federico. *La verdad sobre la Santa Faz*, Alicante 1489-1985. Alacant 1985
- Sala Seva, Federico. *La villa de San Juan y la Santa Faz*, Sant Joan d'Alacant, 1989
- Sala Seva, Federico. *Santjoaners en el recuerdo. Hijos ilustres de San Juan*, Sant Joan d'Alacant, 1997

MEMÒRIES ARQUEOLÒGIQUES

- Fernández Montoya, M.ª Teresa. Memoria de intervención: seguimiento arqueológico en el proyecto de urbanización del Plan Parcial Modificado del Plan General SUP-11 de Sant Joan d'Alacant, 2022
- García Colomina, Humberto. Informe sobre las anomalías detectadas en materia de documentación y protección del patrimonio cultural de Sant Joan d'Alacant, 2019
- García Colomina, Humberto; Gomis García, Alejandro. (Arqueoinventario S.L.) Informe-estudio arqueológico en la parcela situada en la C/ del Carmen nº 15-17 Sant Joan d'Alacant, 2019
- """. Informe finca Villa Flora, Partida de Lloiza. Sant Joan d'Alacant, 2019
- """. Informe hallazgo casual estatuilla de terracota en Sant Joan d'Alacant, 2020
- """. Informe histórico-arqueológico finca La Princesa Sant Joan d'Alacant, 2021
- """. Informe estudio arqueológico área de actuación situada en la calle Benimagrell nº 98, Sant Joan d'Alacant, 2020
- """. Informe-estudio arqueológico en la parcela situada en la plaza Maisonnave nº 12-14 en Sant Joan d'Alacant, 2020
- """. Informe histórico-arqueológico finca Nazareth Sant Joan d'Alacant, 2020
- """. Informe del hallazgo de un pasadizo y un enterramiento antiguo en el carrer la Mar nº 25 de Sant Joan d'Alacant, 2019
- """. Informe preliminar estudio arqueológico carrer La Mar nº 39 en Sant Joan d'Alacant, 2021
- """. Informe-estudio arqueológico en la parcela situada en la C/ del Mosén Pedro Mena nº 20 y 22 y C/ San José nº 21 y 23 en Sant Joan d'Alacant, 2019
- """. El Camí Reial, Proyecto de puesta en valor, 2021
- """. Memoria de seguimiento arqueológico carrer La Mar nº 13 en Sant Joan d'Alacant, 2023
- """. Memoria seguimiento arqueológico calle San Antonio 16 en Sant Joan d'Alacant, 2023
- López Seguí, Eduardo. (Alebus patrimonio histórico S.L.), Informe arqueológico solar de la calle Remero Llorca nº 2, San Juan de Alicante, 2007
- Ortega Pérez, José Ramón. Memoria de la excavación de salvamento: C/ Capitán Martí s/n (San Juan, Alicante), 1993
- Pérez Medina, Tatiana; López Serrano, David. (Estrats, treballs d'arqueologia S.L.). Informe arqueológico calle Benimagrell nº 45 (San Juan de Alicante), 2006
- Quiles López, Verónica. Estudio arqueológico previo, solares calle del Mar 21-23, 2018
- Quiles López, Verónica; Ortega Pérez, José Ramón. (Arpa Patrimonio S.L.). Memoria final de la intervención arqueológica en calle del Carmen nº 37 de San Juan (Alicante), 2022
- Roca de Togores Muñoz, Consuelo. Informe antropológico de los restos óseos hallados el 19 de junio de 2006 en un solar de Benimagrell (San Juan, Alicante), 2006

- Valero Climent, Ana; López Serrano, David. (Estrats, treballs d'arqueologia S.L.). Memoria de seguiment arqueològic calle del Mar nº 61-63, Sant Joan d'Alacant, 2019
- "" . Memoria de seguiment arqueològic C/Comandante Seva nº 20, Sant Joan d'Alacant, 2020

BIBLIOGRAFIA PAISATGE

- Benach, Nuria y Delgado, Manuel. *Revolta y desorden en la colonización capitalista del espacio*. Virus, 2022
- Bunge, William. *Las expediciones geográficas urbanas*. Icaria, 2017 (Benach, Nuria (ed.))
- Ingold, Tim. "The temporality of the landscape" en *World Arqueology* 25 nº 2, 1993. La temporalidad del paisaje. Gisbert Alemany, E. (trad.)
- Massey, Doreen. *Un sentido global del lugar*. Icaria, 2012 (Albet, Abel y Benach, Nuria (ed.))
- Martínez de Pisón, Eduardo. *Saber ver el paisaje*, 2010
- Martins Orozco, Beatriz, i Riquelme García, Yolanda. *La tierra bajo mis pies. Caminar como herramienta de aprendizaje*. Valencia, 2021
- Lynch, Kevin. *La imagen de la ciudad*. Barcelona, 2008
- Prada Llorente, Esther Isabel. "El paisaje como archivo del territorio" en *Cuadernos de investigación urbanística*, Madrid, 2004
- UBIETO, Nerea. *Espacios y vulnerabilidad*. Museo de Teruel. 2024

Arxiu Municipal de Sant Joan d'Alacant, octubre 2024

